

ASALARICHILIK FERMER XO'JALIKLARINI TASHKIL ETISH VA YURITISH

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMI MARKAZI

R. X. PULATOVA

ASALARICHILIK FERMER XO‘JALIKLARINI TASHKIL ETISH VA YURITISH

Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma

TOSHKENT
«NOSHIR»
2013

UO•K: 638.1 (075)
KBBK46.9ya722

*Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv metodik birlashmalar
faoliyatini muvofiqlashtiruvchi kengash nashrga e'tgan.*

Taqrizchilar:

N. Xushmatov – *i. f. d. professor;*
G. Kushayeva – *i. f. n. dotsent*

P 92

Pulatova, R.X.

Asalarichilik fermer xo'jaliklarini tashkil etish va yuritish: kasb-hunar kollejlari uchun / R.X. Pulatova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim markazi. – Toshkent : Noshir, 2013. – 108 b.

ISBN 978-9943-4198-2-7

Mazkur o'quv go'llanma asalarichilik fermer xo'jaliklarini tashkil etish va yuritish haqida bo'lib, unda asalarilarni bog'qish, asalarilar oilasini ko'paytirish hamda ularidan turli asalarichilik mahsulotlarini ishlab chiqarish samaradorligini oshirish usullari bayon etilgan.

Ushbu o'quv go'llanma kasb-hunar kollejlari o'quvchilari, oliy o'quv yurti talabalari, shuningdek, soha mutaxassislari hamda havaskor asalarichilarga mo'ljallangan.

UO•K: 638.1 (075)
KBBK46.9ya722

ISBN 978-9943-4198-2-7

© «NOSHIR» nashriyoti, 2013

KIRISH

Asalarichilik fermer xo'jaliklarini tashkil etish va yuritish fani qishloq xo'jaligida tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan fermer xo'jaliklarining huquqiy va tashkiliy tomonlarini, asalari oilasini boqishda ilg'or texnologiyalarni qo'llash va mahsuldorlikni oshirish yo'llarini va yuqori sifatli mahsulot yetishtirishni o'rgatadi. Bu fanning asosiy maqsadi respublikamizda oziq-ovqat dasturini amalga oshirish bo'yicha hukumat tomonidan qabul qilinadigan hujjatlarni o'rganishdan iborat.

Asalarichilik – qishloq xo'jaligining eng qadimgi tarmoqlaridan biri. Bu haqidagi dastlabki ma'lumotlar eramizdan avvalgi Misr tibbiyotiga oid asarlarda, zardushtiylarning muqaddas «Avesto»sida, hindlarning «Hayot» kitobida, tibbiyotga oid «Jud-ji» kitobida uchraydi.

Hatto Homer, Demokrit, Aristotel, Gippokrat kabi dunyo allo-malari ham ko'pgina kasalliklarni davolashda asalning ahamiyati beqiyosligini qayd etishgan. Buyuk bobomiz Abu Ali ibn Sino asalari mahsulotlaridan 500, Abu Rayhon Beruniy 300 turdagi dori-darmon tayyorlagani haqida ma'lumotlar bor.

Asalarichilik sohasining asosiy mahsuloti asal hisoblanib, undan ikkilamchi mahsulot sifatida quyidagilar olinadi: asalari suti, perga, asalari zahari, propolis, asalari mumi. Ushbu mahsulotlarning xalq xo'jaligida ahamiyati juda katta.

Respublikada asalarilarni qutilarda boqish XIX asrning ikkinchi yarmida boshlangan. Unga qadar asal, asosan, tog'lardagi daraxtlar, tosh kovaklariga uya qo'ygan asalarilardan olingan.

Asalarichilik respublikada muhim oziq-ovqat mahsuloti bo'lgan asal, shuningdek, asalari mumi, propolis (asalari yelimi), asalari suti, zahari, asalari yig'adigan gul changlari kabi mahsulotlar oli-

sh va boshqa hasharotlar bilan changlanadigan ekinlarni asalarilar yordamida changlatish yoʻnalishlarida rivojlanmoqda. Asalarichilik sohasini yanada taraqqiy ettirishda 2009-yilda qabul qilingan «2009–2011-yillarda asalarichilik sohasini rivojlantirish boʻyicha chora-tadbirlar» Dasturi muhim omil boʻlmoqda. Dasturda sohani yanada yuksaltirishning ilmiy asoslarini yaratish, keng koʻlamli ilmiy tadqiqot ishlari olib borish, mahsulot eksporti hajmini koʻpaytirish, mutaxassislar tayyorlash, malakasini oshirish va raqobatbardosh texnologiyalar yaratish borasidagi vazifalar belgilangan.

Kelgusida yangi xoʻjaliklar tashkil etish hisobidan asal yetishtirishni ikki ming tonnaga yetkazish va mingdan ortiq yangi ish oʻrinlarini yaratish rejalashtirilmoqda. Bu esa xalqimiz dasturxonida ming bir dardga davolash uchun moʻl boʻlishini taʼminlaydi.

I BOB. RESPUBLIKADA FERMER XO‘JALIKLARINI TASHKIL ETISHNING TASHKILiy ASOSLARI

1. 1. Respublikada fermer xo‘jaliklarini tashkil etishning tashkiliy, huquqiy va iqtisodiy asoslari

Mamlakatimizning agrar sohasi mustaqillikdan keyin olib borilgan iqtisodiy islohotlar tufayli mutlaqo yangidan tashkil topdi. Xo‘jalik yuritish va mulkchilik shakllari o‘zgardi. Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish, asosan, nodavlat sektori zimmasiga yuklandi. Agrar tarmoqda amalga oshirilayotgan islohotlar davomida mahsulot ishlab chiqarish, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash barqaror o‘tib bormoqda. Xo‘jalik yuritish shakllarini tanlashda fermer xo‘jaliklari har taraflama afzalligini ko‘rsatdi va ular bugungi kunda asosiy xo‘jalik yuritish shakli bo‘lib qoldi. Endilikda qishloq xo‘jaligining asosiy yuki fermerlar zimmasiga tushmoqda.

Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab respublikamiz qishloqlarida haqiqiy mulkdorlar safini shakllantirish borasida sifat va son jihatidan keskin o‘zgarishlar boshlandi.

Respublikamizda fermer xo‘jaliklarini tashkil etish va rivojlantirish qishloq mehnatkashlari orasida tashkilotchi, tadbirkor va ma‘naviy yetuk shaxslarni shakllantirish yuzasidan ham zarur edi.

Fermer xo‘jaliklari mustaqil bozor subyekti sifatida yangi iqtisodiy uklad bo‘lganligi sababli, ularning tashkil etilishi, faoliyat ko‘rsatishi va rivojlanishi xo‘jalik yuridik shakliga mos ravishda quyidagi tamoyillardan iborat:

1. Faoliyat davomida barcha sheriklarni erkin tanlash va ular bilan birga mustaqil o‘zaro munosabat o‘rnatish.

2. Fermer xo‘jaligi faoliyatini yuritish uchun yer uchastkalarini 50 yilgacha, lekin 30 yildan kam bo‘lmagan muddatga to‘liq ijara-ga berish yo‘li bilan birtirish.

3. Barcha ishlab chiqarish vositalari: turar joy, texnika, chorva mollari kabi qishloq xo'jaligi hamda boshqa faoliyatlar uchun zarur bo'lgan vositalarga mustaqil egaalik qilish.
4. Ishlab chiqarish tarkibini mustaqil belgilash va mahsulotni sotish hamda olingan daromadni foydalanishda to'liq erkinlik.
5. Fermar xo'jaliklarini davlat yo'li bilan moliyaviy-iqtisodiy va boshqa tartibda qo'llab-quvvatlash.
6. Xo'jalikni mustaqil boshqarish va uning faoliyati uchun to'liq javobgarlik.
7. A'zolarining yuqori hosil va mahsuldorlikka erishish hamda pirovard natija uchun o'zaro hamkorlikda mehnat qilishi.
- Fermar xo'jaligida yerdan foydalanish O'zbekiston Respublikasining «Yer kodeksi», «Yer kadastri to'g'risida»gi, «Fermar xo'jaligi to'g'risida»gi va boshqa qonunlar hamda me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi.
- Fermar xo'jaligi** o'ziga tanlov asosida va ijara shartnomasiga ko'ra uzok muddatli ijara berilgan yer uchastkalaridan foydalanish holda qishloq xo'jaligi tovar mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi, yuridik shaxs huquqlariga ega bo'lgan mustaqil xo'jalik yurituvchi subyekti hisoblanadi.
- Fermar xo'jaligi tuman (shahar) hokimligida davlat to'yxatidan o'tkazilgan paydan boshlab yuridik shaxs maqomini oladi va o'z nomidan shartnomalar tuzish, mulkiy va mulkiy tusda bo'lmagan huquq va majburiyatlarga ega bo'lish, shuningdek, bank muassasasida hisob raqami ochish, muhr, shtamp va boshqa rekvizitlarga ega bo'lish huquqini oladi. Sudda da'vogar va javobgar bo'lishi mumkin.
- Fermar xo'jaligining maqsadi, vazifalari va faoliyati.** To'var, qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish yo'li bilan daromad (foyda) olish, o'zining ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish fermar xo'jaligining maqsadi hisoblanadi.
- Fermar xo'jaligining vazifalari** faoliyat sohasiga ko'ra quyidagilardan iborat:
- ajratilgan yer va suv resurslaridan oqilona va maqsadli foydalanilishini ta'minlash;

- tuproq unumdorligini saqlash va oshirish hamda yerlarni muhofaza qilish;

- mustaqil ravishda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish, ularni qayta ishlash va sotish, shuningdek, xizmatlar ko‘rsatish.

- qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish;

- qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, saqlash, shuningdek, bozorlarda, shu jumladan, o‘z savdo shoxobchalari orqali sotish;

- tijorat faoliyati va marketing tadqiqotlarini tashkil qilish;

- yuridik va jismoniy shaxslarga pulli xizmatlar ko‘rsatish;

- tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish;

- faoliyatning qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa turlarini amalga oshirish.

Fermer xo‘jaligi quyidagi huquqlarga ega:

Fermer xo‘jaligi yuridik shaxs sifatida mustaqil xo‘jalik yurituvchi subyektning barcha huquqlariga ega bo‘ladi. Fermer xo‘jaligi tadbirkorlik shakllaridan biri bo‘lib, tashkil etilishidan ko‘zlangan maqsadlarga erishish uchun tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga haqlidir. Fermer xo‘jaligi xo‘jalik yuritishning boshqa shakllaridagi korxonalar bilan teng huquqlarga ega, ya‘ni:

- nizomda nazarda tutilgan doirada va ijara shartnomasida belgilangan ixtisoslashuvga muvofiq fermer xo‘jaligining ishlab chiqarish faoliyatini o‘ziga berilgan yer uchastkasida mustaqil tashkil etish;

- yetishtirilgan mahsulotni sotish yuzasidan yuridik va jismoniy shaxslar bilan, shu jumladan, davlat ehtiyojlari uchun sotish yuzasidan qonun hujjatlariga muvofiq xo‘jalik shartnomalari tuzish;

- xarid qilinadigan mahsulotga oldindan haq to‘lanadigan fyuchers bitimlari tuzish;

- o‘zi yetishtirgan mahsulotga egalik qilish, shulardan uni o‘zi xohlagan iste’molchilarga sotish;

- yetishtirilayotgan mahsulotga va xizmatlarga shartnoma shartlarida mustaqil ravishda narx belgilash;

– elektr energiyasi, yonilg'i-moylash materiallari, mineral o'g'itlar, o'simliklarni kimyoviy himoya qilish vositalari yetkazib berish, xizmatlar ko'rsatish yuzasidan qishloqqa xizmat ko'rsatuv-chi tashkilotlar bilan to'g'ridan to'g'ri shartnomalar tuzish; – tadbirkorlikdan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda soliq solinadigan cheklanmagan miqdorda daromad (foyd) olish; – olingan daromad (foyd)dan o'z ixtiyoriga ko'ra foydalanish, bank hisob raqamidagi o'z mablag'larini mustaqil ravishda tasarruf etish;

– aksiyalarni va boshqa qimmatli qog'ozlarni sotib olish; – kreditlar olish, boshqa yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulki hamda mablag'larini ixtiyoriylik asosida va shartnoma shartlariga muvofiq jalb qilish hamda ularni ishlab chiqarish va takror ishlab chiqarishga yo'naltirish;

– kredit olish uchun yer uchastkasidan, ijara boshqaruvi uchun foydalanish va yetishtirilgan mahsulotni garovga qo'yish; – kichik va xususiy korxonalar uchun berilgan imtiyozlarning barcha turlaridan foydalanish;

– qonun hujjatlarida belgilangan tartibda xodimlarni ishga yollash (doimiy va vaqtinchalik asosida) va ular bilan tuzilgan mehnat shartnomalarini bekor qilish;

– zarur asbob-uskunalar, ishlab chiqarish vositalarini sotib olish, ijara olish, bino va inshootlar qurish hamda ularni ta'mirlash, shuningdek, ularni mustaqil foydalanish;

– ixtiyoriy ravishda birlashtirish, shu jumladan, ulush (pay) asosida birlashtirish, jamiyatlar, ittifoqlar, uyushmalar hamda boshqa bir-lashmalarga kiritish;

– o'z huquqlarini himoya qilish uchun o'z faoliyatining har qanday masalalari bo'yicha sudga murojaat qilish.

Fermerni o'z ixtiyoriga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa huquqlardan ham foydalanadi.

Fermerni o'z ixtiyoriga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa huquqlardan ham foydalanadi.

– yer uchastkasidan ijara shartnomasida belgilangan maqsad va shartlarda maqsadli, samarali va oqilona foydalanilishini ta'minlash;

– ekologiya talablariga va atrof muhitni muhofaza qilishning boshqa qoidalariga rioya etish;

– yerning meliorativ holatini yaxshilash va yer uchastkasining unumdorligini oshirish chora-tadbirlarini amalga oshirish, biznes rejalarida ushbu maqsadlar uchun mablag‘lar ajratilishini nazarda tutish;

– yer uchastkasidan, bosharti ijara shartnomasida boshqa muddat belgilangan bo‘lmasa, bir yil mobaynida foydalanish;

– paxta va g‘allani navlar bo‘yicha joylashtirishning belgilangan talablariga rioya qilish;

– suvdan limit asosida foydalanish to‘g‘risidagi shartnomaga muvofiq suv resurslaridan foydalanish;

– xo‘jalik ichki melioratsiya tarmog‘ini tozalash va ta‘mirlash;

– yer uchastkasidan foydalanish shartlariga va servitutlarga rioya etish;

– fermer xo‘jaligining majburiyatlari va qarzlari yuzasidan to‘liq javob berish;

– tuzilgan kontraktatsiya shartnomalariga muvofiq nazarda tutilgan hajmlarda davlat ehtiyojlari uchun qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetkazib berishni ta‘minlash;

– qonun hujjatlarida belgilangan tartibda soliq va boshqa majburiy to‘lovlarni o‘z vaqtida to‘lash;

– yetkazib berilgan elektr energiyasi, yonilg‘i-moylash materiallari, mineral o‘g‘itlar, o‘simliklarni kimyoviy himoya qilish vositalari, ko‘rsatilgan xizmatlar uchun o‘z vaqtida hisob-kitob qilish;

– qishloq xo‘jaligi mahsulotlari va boshqa mahsulotlar yetishtirishda standartlar talablariga rioya qilish;

– qishloq xo‘jaligi zararkunandalari va kasalliklariga qarshi kurash olib borish.

Fermer xo‘jaligi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa majburiyatlarni ham o‘z zimmasiga oladi.

Fermer xo‘jaligining nizom fondi, mol-mulki va uni shakllantirish manbalari. Nizomda fermer xo‘jaligining nomi, joylashgan joyi va ixtisoslashuvi, shuningdek, xo‘jalik muassisining pasportiga oid ma‘lumotlar ko‘rsatiladi.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/249> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/249> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/249>